

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ

Ганна Доманова

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗЕМЕЛЬНУ ВЛАСНІСТЬ ЧЕРНІГІВСЬКОГО МАГІСТРАТУ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII - XVIII СТ.)

За доби середньовіччя на території Західної та Центральної Європи було поширене магдебурзьке право, суть його полягала у наданні містам самоуправління на корпоративних засадах. Зародження його пов'язують з німецьким Магдебургом, який здавна вважався "вільним містом". В Україні першими цей статус здобули Володимир-Волинський (1324 р.), Львів (1352 р.), Кам'янець-Подільський (1374 рО-

Чернігово-Сіверські землі протягом XIV-XVII ст. були "яблуком розбрату" у взаєминах між Литвою, Польщею та Московщиною. На підставі Деулінського перемир'я 1618 р. цей регіон опинився у складі Речі Посполитої, уряд якої намагався перетворити Чернігово-Сіверщину у свій надійний форпост на кордоні з Московським царством. За цих умов 1623 р. король Сигізмунд III надав магдебурзьке право Чернігову, "так что о сего времени все мещане черниговские, купщи, мастеровие, шинкари, перекупщики, и какого нибудь другого промысла люди не имеют и не должны будут никакому другому суду кроме войта и магистрата городского черниговского подсудствены и повержены быть"¹.

Королівський ревізор Ієроним Цеханович визначив територію Чернігова та передав її щойно обраному міському уряду - магістрату, який складався з голови - в'їта, бурмистрів та писарів. За слушним зауваженням Д. Багалія, надання ґрунтів і демаркація міського кордону, були неначе введенням у магдебурзьке право. Територія, яку отримав міський уряд, охоплювала мало не половину повіту: від Шестовиці до річки Козла, далі до Пльхова, звідти Рудкою до Жукоток, від Жукоток по Білоусу до Мохнатина, звідти до Хмельниці, через дорогу з Чернігова на Сибереж, далі Колодязники, Ржавець, Стрижень, Скрїниця, Свинь, о. Стародуб, о. Пчельськ, Долгово Селище, Струга Муравейська, Здвиж, Мамча, р. Моломолка і до Шестовиці'. І.Цеханович у 1624 р. писав: "так как вблизи города Чернигова много находится земель принадлежащих людям духовного звания, о коих при ограничении, верных сведений собрать не было возможности: - то чтобы не нанести беспокойства

духовенству, из черниговского ограничения исключают 160 волок¹». Тобто, хоча земля була відмежована по урочищах навколо міста, на цій території існували маєтки духівництва, й тому вони були виділені з окружної межі. Власністю міста були тільки вільні землі, одна частина яких призначалася на оранку та сінокоси міщанам, друга на вигін для їхньої худоби, а третя - для ратуші й міського уряду. За перші дві категорії земель був визначений податок на користь короля, остання ж була звільнена від нього. Окрім того, городяни користувалися правом «в'їзду» до Слабинського лісу, де могли рубати дрова, та правом вільної риболовлі на Десні на дві милі вниз і вверх від міста. На міський уряд відводилося 36 волок: «во вечные времена на войтовство Черниговское волок 20, на бурмистров - волок 12, на писарей городових волок 4... упомянутые волокы не при особах, но При урядах вечно остаются имеют»⁵. За грамотою Сигізмунда III на ратушний фільварок було відмежовано 30 волок (понад 575 га) землі, звільнених від податків. При цьому слід мати на увазі, що натовді земля сама по собі ціни майже не мала, а вартість JSL надавали «піддані», тобто-залежні селяни, тому місто здобуло у власність хутори, села, млини та інші прибуткові промисли.

Одразу ж після спалаху Визвольної війни гетьман Богдан Хмельницький у листопаді 1649 р. надав Чернігову охоронний універсал, яким застеріг місцевого полковника від зазіхань на міську власність. Затверджуючи Івана Скіндера війтом, гетьман надав йому право «радити й справувати и волосчанами здавна до міста належними, то ест Слабином, Рудкою, Седневщиною и иншими, их судити, порядки винайдовати, которого мають слухати и поважати так месчане, яко и волосчане менование и до тих привелегии мають бити на складку в чом потреба...а на мискую потребу перевоз та озера и в дозор млини надаемо до міста належачие»⁶. Крім того, І. Скіндер отримав два млини - Лопатинський та Застриженський, залишивши при собі свій власний - Кувечицький. Зауважимо, що війти зазвичай отримували у користування рангові землі, але траплялися випадки, коли вони одержували грошову платню, яка часом сягала 500 золотих на рік і видавалася з міських прибутків⁷.

Козацькі гетьмани та полковники передали Чернігівському магістрату деяке майно та маєтності, які раніше були джерелом утримання для замку та його коменданта, а також інших урядовців. Так, у 1650 р. чернігівський полковник Мартин Небаба передав йому 5 млинів: Старобілоуський, Горілий, Рижиківський, Грицьківський та Попівський на р. Стрижень®. Після укладення Зборівського договору, в 1650 р. магдебурзьке право Чернігову підтвердив польський король Ян Казимир⁸, який звільнив чернігівців на 4 роки від всіх податків та торгових зборів. Надані пільги не були використані за умов воєнного лихоліття, а 28 січня 1654 р. чернігівці присягнули вже на вірність московському царю Олексію Михайловичу. Російський уряд, шукаючи собі надійної опори в Україні, намагався задовольнити прохання міщан. Зазначимо, що грамоти Олексія Михайловича, як й інших московських царів та російських імператорів, узаконювали з незначними змінами ту організацію, яка існувала ще за польського панування. Що ж до території, яка відводилася магістрату за царськими грамотами 1655 р., 1660 р., 1666 р., 1690 р., то вона практично залишалась незмінною.

Розглядаючи зміст гетьманських універсалів Чернігову, можна умовно виокремити декілька груп. Особливе місце серед них посідають універсали на володіння селами, млинами, сінокосами. Хоча, як правило, магістрат одержував маєтності за привілеями, грамотами і універсалами на магдебурію, але в силу різних обставин гетьманам доводилось вносити поправки і доповнення внаслідок

1 Волока - одиниця виміру земельної площі, що дорівнювала 19,5 десятинам.

захоплення магістратських сіл старшиною і монастирями. Треба зазначити, що маєтності відводилися як на магістрат, прибутки з яких йшли до міської “схриньки”, так і на уряди вїйта та бурмістрів, тобто вважалися ранговими.

Як відомо, між козацькою старшиною та міщанськими громадами часто-густо виникали непорозуміння. Часом старшина захоплювала магістратських селян, спокушала перспективою певних вигод і виводила з-під юрисдикції магістрату. Крім того, старшина іноді захоплювала цілі поселення, задаючи значної шкоди магістратському господарству. Тому магістрат мусив звертатися до гетьманської або царської влади й клопотатися, аби йому повернули захоплені поселення, землі, млини.

У 1663 р. гетьман І. Брюховецький, підтверджуючи грамоти та універсали своїх попередників на права та привілеї міщанам Чернігова, зазначив, “аби так перевоз Черниговский, яко озер, хуторов, млинов, шинков и иных меских доходов спокійно без жодной перешкоди заживали”¹⁰. В універсали, адресованому чернігівському полковнику, І. Брюховецький наказав, аби той “месчанам в провентах их не перешкоджав а в шем озеро Пчельск здавна до миста належачое яко их власнее., аби в волоки войтовские не втручались”. На “видатки ратушні” було надано млин Погорілий на р. Білоусі “стоячий камені и ступи в собі маючий, прето приказуем так пан полковник и атаман черниговский яко и ревизори войсковие за указом сего листу нашего в держании того млина от нас на расходи ратушние наданого жодной перешкоди и трудности не чинили и чинить не важились под войсковим каранем”¹¹.

Місто мало землі, сіножаті, ліси, але склад цих “пожитків” не залишався незмінним. Так, у 1669 р. гетьман Д. Многогрішний у своєму листі на ім’я наказного полковника чернігівського пропонує спонукати любецького сотника С. Унучка (Посудевського), аби той не притягував під свій контроль любецьких міщан ради “пожитку”. Разом з тим гетьман, наказав вїйту чернігівському “любецкими месчанами владеть и всякое послушенство щоб отдавали, усматривая чрез несчастливие часы ущербок черниговскому войту и всему магістрату з бурмістрами из месчанами”¹². У цьому випадку показове не стільки втручання в міські справи сотника, скільки те, що Любеч було надано в “послушенство” як маєтність з посолитими іншому місту.

У червні 1672 р. гетьман І. Самойлович, у свою чергу, підтвердив усі права й привілеї міста. У його універсали уперше згадуються села, які були надані Чернігівському магістрату: “А хотячи за такое верное служение и радение отческою своею милостию уконтетовати, все права и привилеи од королей полских на добра то ест на село Петрушин, на озера меские земли волок за 30, так же на млин - один на реце Белоусе Пргорелий, другий, зась на реце Стрижне Василя Ялоцкого райци черниговского, стоячие на перевоз на реце Десне, ратушови Черниговскому для расходов меских надани, так теж на войтовство Черниговское, земли пашенное волок 20, до того села три, одно Сзින්ь, другое Киселювка, трете Березанка, зо всеми принадлежностями, то ест з полями, сеножатями и озеро Пчелск на бурмістров, зась также земли пашенной волок 12 и село Хмельница”¹³.

У вересні 1687 р. гетьман І. Мазепа на прохання чернігівського вїйта застеріг чернігівського полковника, полкову старшину, сотників і отаманів, аби вони не чинили перешкод магістрату. Копію цього універсалу міщани вважали за необхідне подати до Малоросійського приказу для закріплення за містом права на самоврядування царською грамотою. Згідно з Коломацькими статтями 1687 р. “кому гетман и старшина за услуги дадут мельницу или деревню или кто у кого купит и универсалы свои на то дадут и великим Государям их Царскому пресветлому величеству на то они бить челом учнут о их государевою жалованною грамотою в подтврждение того, чтоб великие Государи пожаловали их на те маєтности свои милостивые жалованные грамоты дать повелели”¹⁴. Грамота царів Івана та Петра

Олексійовичів 1690 р. була надана чернігівським міщанам після ретельного вивчення наявних документів і з'ясування багатьох питань у Малоросійському приказі. Варто зазначити, що, на відміну від інших міст Лівобережної України, Чернігів більше не звертався до царського уряду за підтвердженням своїх прав на самоврядування. Так Чернігівський магістрат став власником с. Петрушина разом з двома млинами - Погорілим та Ялоцьким, перевозом на Десні та озерами. За війтом закріплювалися села Свинь, Березанка та Киселівка, за бурмистрами - село Хмельниця.

Втім, козацька старшина не завжди зважала на царські грамоти та гетьманські універсали. Так, у 1693 р. І. Мазепі довелося розглядати ще одну справу за позовом Чернігівського магістрату. Йшлося про використання млина “сливучого Яхимовского под Черниговом на реце Белоусе стоячого части войсковое розмерових пожитков”¹⁵. Війт Й. Євлевич у своїй скарзі гетьману І. Мазепі пояснив, що його попередники “за бувших гетманов антecessоров наших отголь уживали”, а потім удова Отроховичева випросила собі гетьманський універсал на всі пожитки з того млина. Гетьман наказав на місці провести “розиск” з цього приводу, який виявив, що раніше “пожитки частей войскових арендовим способом отберано до ратушу черниговского”, а пізніше частина військова надана на уряд війтівства чернігівського, а не на особу війта, отож вдові Отроховичевій не могло бути призначено усієї суми розмірових пожитків. З огляду на з'ясовані умови попереднього використання млина, гетьман І. Мазепа змінив попереднє надання в тім розумінні, що вдова Отроховичева надалі має отримувати тільки половину прибутку з млина, а другу половину належить повернути на уряд війтівський¹⁶. Отже, цим універсалом І. Мазепа рішуче відокремив рангові війтівські пожитки від пожитків на особу війта, що пізніше могли переходити на його спадкоємців.

У 1697 р. магістрат судився в Генеральному суді за млин Погорілий з військовим товаришем І. Молявкою. Від Й. Євлевича, війта чернігівського, 2 листопада того ж таки року гетьману І. Мазепі був поданий “Декрет на млин Погореловский против Молявки”, в якому зазначалося, що “ он Молявка помененого войта и увес маестрат нетолко словами ущимливими публично вейсовал, але и злодейством всех особ урядових Черниговских спотворил в той цел, же якобы все приходи з млинов, з сел, з порому, з вагового, з померного, з стану рыбное ловле з давна месту для подпори наданих, городови належачие, не на общий пожиток городовий оборочают, але войт з бурмистрами й рацами тие все приходи на свой приватный расход межи собою мймо ведомост менших посполитих людей ташлуют и грошми делятся, а побори якобы з убогих людей на расход меский выбирают; также и отое иж он Молявка млин Грицков называемий Погорелий на реце Белоусе стоячий... по смерти небощика войта черниговского Григория Яхимовича, мимо близкости. всего маестрату Черниговского за золотих шесть сот купивши, многие пакости не только дозорцам в том млине меском чинит”¹⁷. Справа закінчилася на користь магістрату. У 1698 р. І. Мазепа знову надав місту універсал, підтверджуючи за ним усі права, а також застеріг колишнього чернігівського полковника Якова Лизогуба, аби той не привертав до свого послушенства людей, які перебували під юрисдикцією магістрату¹⁸.

У 1709 р. гетьман І. Скоропадський підтвердив права Чернігова на землі та угіддя і додав “до ласки “ ще одне село - Суличівку та “следовавший в гетманский скарб доход с питий - “покуховное” в ратушном селе Петрушине не только с посполитых, но и Козаков, не подлежащих, собственно, ведению ратуши”¹⁹. Однак Суличівка не могла надовго залишатися за магістратом, бо це було спадкове володіння шляхтичів Добронизьких ще з часів польського панування. Іншим універсалом того ж таки року І. Скоропадський підтвердив надання двох сіножатей: “А поневаж по разсмотрению

Пана Полковника Черниговского сеножати две одна Мезапетина а другая Утвишенская для уставичного наездов ратуши отбуваня заховайызостальСтѣди и мы Гетман тые сеножати абы до Ратуша Черниговского належалы мети хочем, варуючи того, пилю, абы нихто як з войскових, так из посполитых людей в кошено травы на общую ратуша Черниговского потребу не важилса чиниты жадной перешкоды”²⁰.

Загалом І. Скоропадський надав Чернігову цілу низку універсалів. Гетьман підтвердив усі права і повноваження магістрату й наказав не чинити йому ніяких перешкод у селах Петрушині, Свині, Березанці, Киселівці та Хмельниці. У 1718 р. в Чернігові сталася велика пожежа, відтак, аби міщани остаточно не зубожили, гетьман видав універсал, в якому зазначив: “абы впред особы духовные и свецкие особливо Превелебные отцове Архимандрити Елецкий и свято Троецкий, Илленский Черниговский, також законники катедри тамошней, и нехто отнюдь таковых людей, которие помощь ратушеви чинити должны, протекциєю своєю неокривали”²¹. Річ у тім, що Чернігівські монастирі мали великі маєтки, ліси, сіножати й були небайдужі до міської землі.

Нормальні умови діяльності магістрату були пов’язані з фінансовими справами. Зберігся датований 1728 р. вексель, або “Заемная росписка Магистрата”, в якому йдеться про позику грошей та оренду міських озер. “Мы ниже именованние чинимо ведомо сим нашим церекрафом кому того ведати будет потреба, иж у ясне в Богу Преосвещеннейшаго Иродиона Жураховского Епископа Черниговского и Новгороді« Северского, взяли в позику денег двести рублей, а в интересе до отдачи оних должних денег уступили Его Преосвещенству всех ратушних озер, а понеже оние денги нами в позику взятие не направитие домовие нашы, но на самые нужные гражданские потребности на проезд в Москву до Его Императорского все пресветлейшого величества просити нашим потвердительной грамоти”²². Повернути двісті рублів магістрат мав у 1735 р., однак у цьому році був підписаний вїтом чернігівським з бурмистрами і наданий отцю Феофілу Савичу, наміснику кафедральному з братією, контракт на вісім років. Згідно з ним усі міські озера, включаючи і озеро Стара Десна, передавались в оренду кафедрі за 200 рублів²³. Після закінчення строку, у 1743 р. знову був підписаний контракт на 10 років: “во владении ратуши Черниговской рыбные ловли лежащие в границах к городу Чернигову, а именно: Пчельск, Звираж, Пешаное, Старая Десна, Галин, Глушец, Кривое, Печище, Коли, Булницкое, Пухов, Грузкое, Тихое, Гостиш - вишний, нижний, Торчины, Стрижень, Циганово, два Гулаки з Десенкою заведомом и позволением господина нашего присвященного Амросия епископа Черниговского и Северного Новгородца...в откуп до Катедрі Черниговской за 250 рублей впред на 10 год”²⁴. У 1763 р. ці озера були перезаставлені ще на 7 років тій же кафедрі Чернігівській, але вже за 770 рублів “для рослатки долговых денег на магистрат бывших в откуп”²⁵.

Протягом 30-х рр. XVIII ст. урядовці магістрату неодноразово звертались до Правління гетьманського уряду з проханням надати їм конфірмаційні грамоти на основі гетьманських універсалів та царських грамот попередніх років. Так, у 1734 р. з Генеральної Військової Канцелярії чернігівському вїту Й. Тітовичу був наданий універсал на володіння с.Петрушином, млинами Погорілим та Ялоцьким, рибними ловлями, сіножатями, перевозом на р. Десні, 30 волоками орної землі. На вїтвїство залишилися ті ж 20 волок землі, села Свинь, Киселівка, Березанка з усіма угіддями, а на бурмістрів - село Хмельниця, озеро Пчельська та 12 волок землі. Полковнику чернігівському та старшині було наказано не втручатися у справи міські®. Подібні документи надавались також у 1741 та 1746 рр. Міські урядовці скаржилися, що “многие грунты з жалованых на оную ратушу Черниговскую, старшину магистратовую сѣл и других угодий в разные владения неведемо почему поотходили”, і тому особливу увагу звертали на універсал Б. Хмельницького “о бытии оному

магістрату Черніговському в ведомстве Войсковой Генеральной Канцелярии, а о немимени Полковнику Черніговському и Полковой тамошней канцелярии к оному магістрату так в судах и до справ яко и в прочем никакого дела не имели...не чинили затруднения”²⁷. У 1746 р. Чернігівський магістр перейшов у відання Генеральної Військової Канцелярії. Можливо завдяки цьому, бунчуковому товаришу К. Лизогубу було відмовлено у володінні Ялоцьким млином, який залишився поки що за магістратом²⁸. Козацька старшина була дуже наполеглива в своїх бажаннях, тому не дивно, що пізніше, у 1764 р., К. Лизогуб зміг виграти справу, і цей млин знову перейшов до родини Лизогубів. Взагалі, до них перейшло чимало маєтностей, які колись належали магістрату: млини Старобілоуський, Лопатинський, які надані були на уряд чернігівський ще М. Небабою в 1649 р., село Слабин, пожалуване Б.Хмельницьким.

За даними Генерального слідства про маєтності 1729 - 1730 рр, у власності Чернігівського магістрату перебували: “В сотне Ройской - село Петрушин - 55 дворов; в сотне Белоуской - с. Хмельница - 25 дворов, деревня Березанка - 8 дворов, деревня Свинь -12, деревня Кисловка - 1, деревня Погорелки - 2 и того 103 двора . Из оних маєтностей: с. Петрушином владеет Черниговская ратуш; с. Хмельницею, и деревнею Погорелками владеют черниговской ратуши бурмистры; а деревнями Березанкою, Свиню и Киселовкою владеет, на уряд свой, войт черниговский, по жалованным грамотам и по гетманским универсалам”²⁹. За даними податкових реєстрів або “расположений” по збиранню консистентського податку 1753 р., у магістратських селах були володіння і козацької старшини, і спадкоємців магістратських урядовців. Так, села Свинь і Киселівка опинилися у власності війта К. Каневського та писаря чернігівського полкового І. Ярошевича. У селі Хмельниця, володінні бурмистрів, виявилась власність вдови війта К. Каневського³⁰.

Цікаві відомості про стан міського господарства містять матеріали Генерального опису Лівобережної України 1765-1769 рр. У листопаді 1765 р. Полкова ревізійна комісія зажадала від магістрату упорядкування опису міста та “присылки имеющихся в оном Магистрате на все принадлежащие земли и угодия, деревни и на них принадлежности - грамот, универсалов и крепостей, яко о городе, о цехах - привилегии”³¹. 29 травня 1766 р. до ревізійної комісії надійшов опис Чернігова, який складався з 10 пунктів. У третьому пункті, зокрема, читаємо: “Магистрат Черниговский в ведении своём имеет: здешнее мещанство, цехи и прочих подсудственных, на Магистратской земле жителствующих, да особливо того посполитих полку Черниговского сотни Ройской, в селе Петрушине, по Высокомонаршим грамотам Магистрату жалованом, жителствующих подданных Магистратских, с принадлежащими до того села угодий, да статти Магистрату по тем же Высочайшим грамотам и Королевским привилегиям утверждение яко-то: перевоз на реке Десне, при Чернигове находящийся, прозываемый Меский; на реке Белоусе мелницу о двух колах мучних и двух ступних, с футором при том имеющимся Магистратским, и роцею;... рыбные ловли, то есть озёра, а именно: Старая Десна, выше перевоза Меского, два Торчйни - вишний и нижний, Бузовая, Старая Десна, за прорвою, между бывшим в ненадежном владении Комендантов футором и Магистратскою сеножатью имеющаяся, Галин, Глушеч, Либедь, Кривое, _____ Печище, Коли, Булницкое, Пухов, Грузкая, Тихое, Гостиш - вишний и нижний, Стрижень, Циганово, два Гулаки з Десенкою и Спаское, да внов засипное озеро на реке Десне, против Меского перевоза, прозываемое Грузкая”³². Практично всі озера, про які йшлося в опису, були закладені до 1770 р. На ранг війта було відведено села Березанка та Свинь з підданими, землями, сіножатями, однак з таким застереженням: “по завладению тех угодий разnochинцами, веема в малой

части теми же подданими владеємими, и с рибними ловлями, от шести до осми рублей в годовом откупе обретаючимись”.

У Киселівці взагалі згадується один “двір пустий”, на який має право вїйт. Зазначено і те, що “деревнею Киселювкою с угодию - вдова Атаманша Сотенная Городницкая Иванова Ярошевичева и живущие тамо козаки и прочие овладели, и нине владеют”³³. На ранг бурмистрів було надано село Хмельниця з підданими, угіддями та чотирма сіножатами. Зверталась увага на те, що “положение свое имеющие угодия, в том числе и озера, и определение волоки земли, так до скринки меской, яко на войта урядников, и мелници - на чин войтовства и мешанам наданние, - оним Магистратом и войтом с урядники, по неналежному овладению оних разными чинами и козаками - не владеются; да и протчие все пахотние земле, сенние покосы и другия угодия, состоящие в ограничении городовом, едва не все владеєми суть разными чинами и козаками; а кто именно чем в том городовом ограничении, и как давно, и почему завладел - о том показанія учинит без иследования, за множество овладевших теми добрами, а впротчем по неимению в Магистрате видов, за измертвием старожилов и за погорением в бывшие в Чернигове 1718 и 1750 годов пожари, всех Магистратских старинних дел, невозможно”³⁴.

У 1766 - 1767 рр. з сотенних канцелярій до Полкової ревізійної комісії надійшли статистичні відомості про магістратські села³⁵. У Петрушині, зокрема, частина земель та дворів належала полковнику чернігівському Петру Милорадовичу, хорунжому сотні Роїської та “асаулу” артилерії полкової чернігівської. Відтак, магістрату належало “посполитих крестьянских дворов 69, бездворних хат 7; оних людей мужского пола от 1 до 15 лет - 112, от 15 до 60 лет - 139, престорелих и к работе не пригодних - 6 человек; женского пола от 1 до 15 лет - 82, от 15 до 60 - 125, престарелих и к работе не пригодних - 7 человек; земли же пахатной в трех змених на 440 четверток в которых примерно длины 58 верст и 240 сажень”. В селі було ще понад 40 дворів, в яких мешкали козаки.

За такою ж схемою схарактеризовано й інші населені пункти. У селі Березанці, що за 11 верств від Чернігова, мешкали козаки - 19 дворів, посполиті - 7 дворів. Власником цього села тоді був вїйт Нікіфор Шарий. У селі Свинь, що у 18 верстах від Чернігова, налічувалось 18 козацьких дворів, кількість посполитих дворів не вказана. У селі Хмельниця, що за 30 верств від Чернігова, козацьких дворів - 17, посполитих - 15³⁶.

У 1767 р. за наказом імператриці Єкатерини II відбувались вибори до Законодавчої комісії, покликаної упорядкувати новий кодекс законів імперії. До її складу мали увїйти представники усіх верств населення, крім селян-кріпаків. Міщани також отримали право обирати своїх депутатів і надавати їм “накази”. Чернігівці клопоталися про усунення зловживань, повернення земель з приватної власності до магістрату, відновлення старих меж міста. “Небезнужно что город Чернигов до тех времён во множестве граждан и лучшим довольстве прибывал, поколь жалованные оному высочайшия грамоты и привилегии оставались без нарушения”³¹.

У 1782 р. Лівобережну Україну інкорпоровано до складу Російської імперії. У 1785 р. тут було запроваджено Миське положення. 21 квітня 1785 р. Чернігову було “пожаловано Всевысочайшею грамотою Городовое Положение и право, по силе которого и все те имения и оброчные с них доходы отданы, какие он до открытия Черниговского Наместничества имел”³⁸. Замість Чернігівського магістрату була створена Чернігівська миська дума, яка мала перейняти на себе всі його повноваження та земельні володіння. 23 грудня 1785 р., “по указу Ея императорского величества городская Черниговская дума слушала указ из Черниговского наместнического правления от 22 числа сего года декабря под №36422 = по

доношено сей городской думы для знания что от одного правления сообщено в казенную палату да благоволить все принадлежащие городу Чернигову имения и доходы в немедленное времени отдать в ведомство городской думы и с прочими указами тот указ сообщить к прочим содержать в целости³³. Таким чином у 1786 р. за розпорядженням генерал - губернатора, Чернігівській міській думі були передані сіножаті, які належали перш за все на чин війта, бурмистрів та писаря міського магістрату, розміщені поблизу сіл Количівка, Яновка та Онисів. Передані були й магістратські маєтності в місті та поза ним, але посполиті в селах були залишені до 1789 р. у відомстві казни⁴". До міської думи перейшли села Свинь, Березанка, Хмельниця, Погорілки та Петрушин, "кромє мельниц и отдаточних пахатних и дворових земель, сенокосов, лесов, следующее число мужского пола душ крестьян:

1. В Чернигове 5 душ
2. В селе Петрушине 343
3. В деревне Свине64
4. В селе Бер.ез.анке...43
5. В селе Хмельнице 103

Со всех сих крестьян велено, во место прежних работ, Городской думе собирать оброчные доходы⁴¹.

У 1785 р. міській думі також був переданий, контракт на оренду 24 озер, "вступивших в казенное ведомство с владения Черниговского магистрата" Це озера "Старая Десна, - выше перевоза меского, два Торчина - вишний и нижний, Бузовая, Старая Десна'за Прорвою между хуторами Магистратским, Задесенским и сеножатю магистратскою, Галин, Глушец, Либеда, Кривое, Печище, Коли, Буяницкое, Пухово, Грузкое, Тихое, Гостиш, нижний и вишний Стрижни, Циганка, два Гулака, за Десенкою и Спаское⁴²". Озера, які раніше були надані на чин війта або іншим урядовцям магістрату, також перейшли до думи - Пчельськ, Троянець, Свинь, Стародуб, Жертки, Плоское, Долом аха та Плетні.

Загалом же, хоча в 1623 р. Чернігівський магістрат одержав значні земельні пожалування, зберегти їх за собою впродовж другої половини XVII - XVIII ст. він не спромігся. Так або інакше, значну їх частину прибрали до рук представники козацької старшини та міщанської верхівки.

Джерела та література:

- 1 Центральный державный историчный архив Украины в.Киеві (далі - ЦДІАК). - Ф. 1673. - Оп. 2 - Спр. 133 - Арк. 2.
- 2 Багалій Д. Магдебурзьке право на Україні // Розвідки про міста і міщанство на Україні - Руси XV-XVII в. - Львів, 1904. - С. 394.
- 3 .Очерк г.Чернигова. 907 - 1907. - Чернигов, 1908. - С.26.
- 4 Историко-статистическое описание Черниговской епархии—¹Чернигов—1-8-74?—Кнт-5т—Гр1-56г—
- 5 Багалій Д. Назв, праця. - С. 394.
- 6 Чернигову 1300 лет: Сборник документов и материалов. - К., 1990. - С. 36-38.
- 7 Дядиченко В. Нариси суспільно - політичного устрою Лівобережної України кінця XVII - початку XVIII ст. - К., 1959.-С. 290.
- 8 Чернигову 1300 лет ... - С. 290.
- 9 І нститут рукопису Н БУ. - Ф. 1. - Спр. 50660 (Лаз. .6 з). - Арк. 2-5.
- 10 Інститут рукопису НБУ. - Ф. 1. - Спр. 54484. - Арк. 90.
- 11 Там само. - Арк. 91.
- 12 Інститут рукопису НБУ. - Ф. 1. - Спр.54484. - Арк.92.
- 13 Василенко Н. П. Генеральное следствие о маєтностях Черниговского полка 1729 - 1730 гг. - Чернигов, 1892. - С. 363.

- 14 Швидько Г. З історії міського самоврядування Чернігова у другій половині XVII ст. // Чернігівська старовина: Збірник наукових праць. - Чернігів, 1992.-С.86 _____ ■ '.....' _____.
- 15 ШамрайГ. Чернігівські ратушні скарги // Исторично-географічний збірник -Т. I. - К., 1927.- С. 50.
16 Там само.-С. 51.
- 17 Рукописи Черниговской Городской думы //Труды Черниговского предварительного комитета по устройству XVI-го археологического съезда в городе Чернигове. - Чернигов, 1908. - С. 77.
- 18 Институт рукопису НБУ. - Ф. 1. - Спр.54484. - Арк. 95.
- 19 Институт рукопису НБУ. - Ф. 1. - Спр.54484. - Арк. 97-98.
- 20 Рукописи Черниговской Городской думы... - С. 88.
- 21 Там само. - С.91.
- 22 Там само. - СХ98.
- 23 Там само. - С.99.
- 24 Институт рукопису НБУ. - Ф. 1. - Спр. 58268. - Арк. 6.
- 25 Описи Чернігова 60-х років XVIII ст./Підготовка до друку О. Коваленка та І. Петrenchенко// Сіверянський літопис. - 1997. -№4. - С. 172.
- 26 Институт рукопису НБУ. - Ф. 204. - Спр. 35. - Арк. 1-3.
- 27 Там само. - Арк. 5-8.
- 28 Рукописи Черниговской Городской думы - С. 100.
- 29 Василенко Н. П. Назв. праця. - С. 184.
- 30 ЦДІАК - Ф. 51.- Оп. 3.- Спр. 11461.- Арк. 625.
- 31 Об архиве Черниговского магистрата. О ревизионной комиссии. Описание Чернигова 1765 - 1766 гг. // Черниговские губернские ведомости. - 1852. - №45. - С. 503.
- 32 Описи Чернігова 60-х років - С. 169.
- 33 Там само. - С. 172.
- 34 Там само.
- 35 ЦДІАК - Ф. 57. -Оп. 1. - Спр. I - 9. - Арк. 889.
- 36 ЦДІАК - Ф. 57. - Оп. I. - Спр. 2,3.
- 37 Авсеенко В. Малороссия в 1767 г. Эпизод из истории XVIII столетия. По неизданным источникам. -К., 1864.-С.60.
- 38 Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание. - К., 1851. - С.252-253.
- 39 Державний архів Чернігівської області. - Ф. 205. - Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 11.
- 40 Хижняков В. Черниговская старина (1765- 1810 гг.)//Земскийсборник Черниговской губернии. - 1899. - №71. - С.77-78.
- 41 Шафонский А. Назв. праця. - С. 252 - 253.
- 42 Хижняков В. Назв. праця. -С.79.